

multivalence problémů, méně jednotných principů jejich objasňování, víc oživení paměti konečnosti, méně bipolárního hodnocení s koncem člověka souvisejících zvyklostí, obřadů, představ, tradic a jejich dějinných proměn. Tato poměrně rozsáhlá práce vznikla jako výsledek dlouhodoběji zpracovávaného projektu, na němž se podíleli reprezentanti široké škály vědních oborů. Téměř sedmdesát autorů (mj. též český novozákoník a religionista Petr Pokorný) podává na půl tisíce stranách mnohostranný pohled na filosofické, teologické, právní, medicínské, religionistické a mnohé další souvislosti problému smrti, stejně jako informuje o nepřeberném množství reálií, týkajících se kupř. pohřebních zvyklostí, opatření ve vztahu k zemřelým, kulturních projevů vizí postmortalitní existence, uměleckého ztvárnění smrti a posmrtného života, mechanismu zbabování člověka života různými formami poprav atd. Čtenář se rovněž seznámí se zasvěcenými stanovisky k otázkám, v nichž se překrývají zorné úhly a nároky etiky, lékařské etiky, křesťanské morálky, politiky a právního řádu s utřením a vůlí samotných postižených; jedná se např. o otázku, v kterém okamžiku je na člověka možno pohlížet jako na definitivně mrtvého, o problém euthanasie, otázku suiciditity či problém přiřknutí lidských práv i mrtvému člověku, tedy vesměs záležitosti, kolem nichž ke škodě věci obvykle polehávají plameny vášně a seriózní poznatky ustupují do pozadí.

Zdaleka ne úplný výčet, který jsem uvedl, nemá v žádném případě znázorňovat celkový tematický rozvrh knihy. Je to jen upozornění na některé závažné zajímavosti či zajímavé závažnosti, jež obsahuje. Přesto naznačuje, že název díla, který je výpůjčkou z pokladnice pojmosloví křesťanské teologie, by mohl vést k omylu. Nejde o slovník křesťanské myšlenky eschatologie. Pro autory lexikonu „spadají v pojmu 'poslední věci' v jedno mikro- a makrokosmos. Proto k sobě náležitější archeologie, dějiny umění, národopis, přírodní vědy, medicína, religionistika, právní věda, literatura, teologie a filosofie. Ony všechny totiž shromažďují poznatky o člověku, a tím též o jeho umírání“ (s. V).

Po tomto citátu asi netřeba dodávat, že z religionistického multidisciplinárního hlediska máme v rukou mimořádně obsažnou

informaci. Lexikální styl, opřený převážně o fenomenologickou metodu komparace s minimem interpretací, by měl vyhovovat požadavku rychlého a (až na výjimky – např. hesla pověřivost, magie, oltář, okultismus ad.) dostatečně hlubokého obeznání s fakty a další religionistické práce s nimi. Nemělo by jí bránit, že v mnoha částech slovníku můžeme pociťovat převahu pozitivních medicínských vysvětlení.

Je škoda, že práci obsahově natolik kvalitní je třeba vytknout některé formální nedostatky. Na prvním místě je to absence rejstříku hesel, která nesmírně ztěžuje orientaci, ačkoli se vydavatelé snažili usnadnit ji systémem odkazových hesel. Právě tak mohl být lexikon doplněn alespoň výběrovým seznamem literatury, která je uváděna pod jednotlivými hesly.

Číst o „posledních věcech“: pro někoho možná makabrozní zábava, pro jiného něco, nač je vždycky času dost, a pro dalšího cynická manipulace s jeho svědomím. Na toto téma budou asi stále rozdílné názory a je to vždy ze všeho nejvíc věc osobní zralosti. Ale tak či onak, neměli bychom zapomínat, že kdysi o počátků myšlení a cítění naší kultury najdeme smrt jednoho muže, která, převyprávěna jako *dar smrti*, vedla jako idea svobody dějiny, v nichž stále stojíme. Jestliže si autoři vytkli za cíl překonat strach ze smrti (cíle právě tak velkolepý jako naivní, přesto v lexikonu otevřeně formulovaný), zřejmě se s ním minou. Jestliže chtěli oživit paměť na smrt jako na dar smrti, uspěli.

BŘETISLAV HORYNA

Miloš Mendel, Židé a Arabové. Dialog idejí a zbraní, Prachatice: Rovina 1992, 281 s.

Přední český orientalista Miloš Mendel se rozhodl pro neběžnou, o to však nesnadnější komunikaci se čtenářem: představit čtenáři „mnohorozměrný civilizační konflikt“ na Blízkém východě v promluvách těch, jichž se týká, a nejen to; právě prostřednictvím různých řečí protagonistů a s protagonisty konfliktu (i vlastních interview s nimi) nabízí čes-

kému čtenáři, aby sám sebe tímto polylogem nechal nahlédnout.

Namísto klasicky didaktizující tendence verbalizovaných -ismů se totiž v našem horizontu objevila sympatická kniha: její významovou osu vytváří paradox tematizace diferencních výpovědí, názorů i stanovisek ohledně krvavého střetu dvou semitských světů; ostatně světů, jež s novověkým evropským prostředím pojí – opět paradoxně – identický motiv: vyhnání.

Motiv vyhnání (a jeho zdůvodnění) tvoří spolu s motivem návratu (a jeho zdůvodněním) významový půdorys, probleskující téměř všemi promluvy. Autor vřazuje promluvy politiků a intelektuálů, extremistů i zastánců izraelsko-palestinského dialogu, náboženských představitelů i generálů ad. do devíti kapitol. Jejich označení napovídá společné znaky postojů a názorových stanovisek bezprostředně zainteresovaných jednotlivců i skupin. Integrovaní součástí těchto postojů a stanovisek jsou také reflexe blízkovýchodního konfliktu v arabském okolí, v Evropě a též v USA. Celou jednu kapitolu věnuje autor „hlasu z diaspory“. Proporce, v nichž se dostává slova jednotlivým protagonistům a jež vymezují názvy kapitol, jsou adekvátním výrazem autorovy zacílenosti: „navodit čtenáři co nejplastičtější představu o způsobu myšlení a argumentaci soupeřících stran“. Nejen pouhé představy, ale rovněž úsudku jsou věnována slova úvodu a závěrečné kalendářium událostného charakteru.

Suverénní hodnotu kompozice knihy, její plasticitu a proporcionalitu se autorovi podařilo přenést i do bohaté obrazové partie.

Konstatování, že Miloš Mendel splnil vytčený cíl beze zbytku, není nijak nadnesené. Knihu Židé a Arabové bude napříště možno interpretovat jako šifru úvodu do porozumění spletitostem a zauzlenosti blízkovýchodního kritického soužití, které se vzpírá krátkozrakým tematizacím a jednoznačným výkladům. A tudíž: i když některé informace knihy takřkajíc přes jednu zářijovou noc zestárlý, a přestože se letité vrstvy emocí, vzpomínek a zkušeností daly do pohybu, bude možno i nadále sledovat tektonické změny na Blízkém východě s Mendelovou knihou v ruce. Tato kniha je totiž pretendována kompetencí *k řeči, a proto k dialogu*.

Tento úsudek je zásadní, vyžaduje však doplnění: po nedávném masakru v Hebronu se kognitivní složka jednotlivých promluv, zvláště promluv přívrženců fundamentalistického konceptu řešení krize (strana Kach aj.) ocitla v novém světle. Nadále, jak se dnes velmi zřetelně ukazuje, sehraji roli v „mírovém procesu“ (bude-li jaký) činitelé, o nichž se v recenzované knize žel příliš nemluví: demografická situace regionu, vodní deficit, potřeba rapidní industrializace Gazy a západního břehu Jordánu, dostatek pracovních příležitostí pro Palestince, ale i nově příchodí Židy...

Zůstává ovšem otázkou, zda euroatlantický program komplexní modernizace zahrnuje též potenciál ekonomických nástrojů, jimiž by mohl adekvátně přispět k řešení vlastního konfliktu s Jihem, jehož je blízkovýchodní konflikt jen výrazem *in margine*. Poklesem ideje sekulárního státu a nárůstem ideje státu národního se mj. patrně ohlašují duchu plurality protichůdné tendence: znovuzrození uzavřených struktur, zvýraznění kolektivních fundamentů a identit, syntetizovatelnost smyslu a vposledku ztráta schopnosti komunikace mezi odlišně utvářenými světy. Z tohoto hlediska bude charakter změny multifaktoriálně podmíněného konfliktu na Blízkém východě významnou referencí o možnostech dialogu mezi Severem a Jihem.

LEOŠ TUČEK

Helena Pavlincová a kol., Judaismus – křesťanství – islám, Praha:

Mladá fronta 1994, 470 s.

Nepřehlédnutelnou součástí bohaté encyklopedické literatury, která u nás dnes vychází, jsou slovníky (nebo publikace slovníkům blízké) věnované náboženství – náboženství „vůbec“, nebo některé z jeho podob. „Náš“ slovník je originální v tom, že se zabývá třemi náboženskými proudy – s tím, že (jak čteme v Úvodu) k jejich „zevrubnému poznání“ má čtenáři pomoci i jejich srovnávání: jde o náboženství, jež pojí nejen „víru v jediného Boha“, ale i „společná tradice bible“.

Autory hesel jsou naši přední religionisté a kulturní historici.¹ Všichni se důsledně drží